

עידן המועדים

הלכות: פרוזבול, ראש השנה, יום-הכיפורים (תשע"ו)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א

שמיטת כספים ופרוזבול

א. מצות שמיטת כספים – מלבד ציווי התורה לשמיטת קרקעות בשנה השביעית, שנאמר (ויקרא כה, א): "וּשְׁבַתָּהּ הָאָרֶץ שְׁבַת לָהּ", מְצַוָּה התורה ציווי נוסף על שמיטת כספים, שנאמר (דברים טו, א-א): "מִקֵּץ [בסוף] שְׁבַע שָׁנִים [למנין השמיטות], תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה. וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה, שְׁמוּט כָּל בַּעַל מִשֵּׁה יָדוֹ [=מלוה] אֲשֶׁר יִשֶׂה בְּרַעְיוֹ, לֹא יִגַּשׁ [יתבע] אֶת רַעְיוֹ וְאֶת אֲחִיו, כִּי קָרָא [הגיע זמן] שְׁמִטָּה לָהּ". מפסוקים אלה אנו למדים, שבחלוף שנת השמיטה חלות שתי מצוות: (א) מצות עשה ("שְׁמוּט") שישמט המלוה כל הלואה שהלוה ולא יתבענה (רמב"ם שמיטה ויובל ט, א ודרך אמונה וצה"ל א) **ואלא אם כן עשה פרוזבול** (כמבואר בסעיף ט), **ובכפוף לתנאים דלהלן**. ואף אם לא יאמר המלוה שמשמט, התורה הפקיעה את חובו. ולכן מוציאים השטר מהמלוה להחזירו ללווה (ש"ע ח"מ טו, לו). ואפילו תפס הממון, מוציאים מידו (ד"א ט, ג). **(ב) מצות לא תעשה** ("לֹא יִגַּשׁ") לתבוע חוב שעברה עליו שמיטה (רמב"ם שם. וע"י בסעיף ה' מהרמב"ן) [ובעצם התביעה עובר בלאו, אף אם הלווה לא ישלם לו (ד"א ט, ד)].

כמו כן, מזהירה התורה שלא להמנע מלהלוות מחשש שלא יפרע הלווה את חובו אחר השמיטה, שנאמר (שם ט, ט): "הַשְּׁמֵר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דְבַר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעַל [שמא יהיה בלבבך דבר רשע], לְאִמֹר [וכן תאמר, הנה] קִרְבָּה שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה [שאיננו נשמיטים החובות], וְרַעְיוֹ עֵינֶיךָ בְּאֶחִיךָ הָאֲבִיּוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ" וגו'. וחטא גדול הוא, שהרי הזהירה עליו התורה בשני לאוין ("השמר" ו"פ"). והוסיף הכתוב לצוות (שם ט, י): "נָתַן תִּתֵּן לוֹ, וְלֹא יִרַע לְבַבְךָ בְּתִתֵּן לוֹ", והבטיח הקב"ה שכר מצוה זו בעולם הזה, "כִּי בְּגִלְל הַדְּבַר הַזֶּה יִבְרַכְךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מַשְׁלַח יָדֶיךָ" (רמב"ם ט, לו). [לאו זה שייך גם ביחס ללווה עשיר (שכ"כ ב, ב; ד"א, קסח). ויש אומרים שאינו עובר בלאו באופן שהלווה אינו זקוק להלוואה ורק רוצה לזכות בממון על ידי השמיטה, או באופן שברור שאין באפשרות הלווה לפרוע (שכ"כ ב, ו; ד"א, קעא), או שגם מבלעדי השמיטה לא היה מלוה לו מכל סיבה שהיא].

ב. בזמן-חזו"ל/חזו"ל/ברכה – בזמן-הזה, מכיון שרוב היהודים אינם יושבים בארץ-ישראל, חיוב המצוה הינו מדברי חכמים (ש"ע, א). ונוהגת מצוה זו בין בארץ-ישראל ובין בחוץ-לארץ (רמב"ם ט, א-ד; ש"ע, א) (הואיל ומוטלת על גוף האדם, ואינה מצוה התלויה בקדושת ארץ-ישראל). ואין מברכים על מצוה זו, לפי שהיא מצוה שאין בה מעשה (ש"ת הרשב"א א, יח).

ג. שורש המצוה – כתב בספר החינוך (מצוה תעו) ששורש מצוה זו ללמד נפשנו במידות המעולות של הנדיבות ועין טובה, ונקבע בלבבנו הבטחון הגדול בקב"ה, ועל ידי כך תוכשר נפשנו לקבל טוב

* **הבהרה:** סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה פרחובול או ימים נוראים. ש"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. כה"ח=כף החיים. שכ"כ=שמיטת כספים כהלכתה. ד"א=דרך אמונה.

מאת אדון הכל, שהוא מקור הברכה והרחמים. כמו כן, על ידי כך נמצא גדר חזקה ומחיצה של ברזל להתרחק מאוד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, שהרי אפילו את הממון שאדם הלוה לחבירו והגיעה שנת השמיטה צייתה התורה שלא לגבותו ממנו, כל שכן שלא לגזול ושלא לחמוס משלו, שבזה ראוי להתרחק עד הקצה האחרון.

ד. נשים – נשים חייבות במצות שמיטת כספים (ספר החינוך תעו; לט ומב"ם), ולכן אשה שנתנה הלואה מכספה הפרטי או שעובדת ויש לה חשבון בנק פרטי, ואין לבעלה זכות בכסף, צריכה לעשות פרוזבול בעצמה (עיי' חזו"ע אבלות ב, קל; הגר"ש אורבך בדיני שביעית לא, כא; שכ"כ כא, ט ומהגר"ש"א בעמ' קצט, ט; ד"א, קיא) [ותמנה את בעלה או שליח אחר שיעשה לה פרוזבול (דאה סעיף יב), ויכול להזכירה יחד בפרוזבול שלו (שכ"כ כא, ג ועמ' קצט, י מהגר"ש"א; ד"א, קסז), ודי להזכיר "ולאשת" ואין צריך לפרש שמה (הגר"ש"א בשבות יצחק, מג), וְיִשְׁנָה את הנוסח בהתאם]. ואם הלואה מנכסי בעלה, מועיל הפרוזבול של הבעל (מב"ם. וע"י ש"ע ח"מ ט, ח). וכן בחשבון בנק משותף, אף אם האשה עובדת, די בפרוזבול הבעל (ע"י מד).

ה. בחזר/ח רוזק/ח, גוי – בחור רווק שדר בבית הוריו, ונתן הלואה מכסף שאין לאביו רשות בו [כגון דמי כיס, מתנות ומילנות שניתנו לעידוד, כסף מלימוד בישיבת "בין-הזמנים" (שבות יצחק, טו; בית ההוראה ח"מ, 370), וכן כל כסף שדעת האב היתה שלא לזכות בו כשקיבלו הבן (הגר"ש"א בשבות יצחק טס)], שביעית משמטתו וצריך לכתוב פרוזבול. והוא הדין לענין בחורה רווקה. ורק הלואה שניתנה ליהודי נשמטת, אבל הלואה לגוי אינה נשמטת (וכן יהודי שלוח מגוי), שנאמר (דברים טו, ג): "אֶת הַנִּכְרִי תִגַּשׁ, וְאֲשֶׁר יִהְיֶה לָךְ אֶת אֲחִיךָ תִשְׁמַט יָדְךָ" (לרש"י שם והרמב"ם מלוה ולוה א, ב ובלח"מ, מצות עשה לתובעו. אך להרמב"ן סה"מ שורש ו' אין זו מצוה אלא רשות, ולא הבא מכלל עשה - עשה, שאם תובע לישראל עובר גם בעשה זה. וע"י רמ"א ח"מ טו, יז).

ו. מועד פרעון חחוב – המלוה לחבירו, אפילו בשנת השמיטה, והיה באפשרותו לגבות את החוב לפני ראש השנה (ש"ע, לא), ולא עשה כן, מיד בסיום שנת השמיטה (כניסת ראש השנה תשע"ו) (ש"ע, לו), נשמט החוב, ואסור למלוה לגבותו (אלא אם כן כתב פרוזבול לפני ראש השנה, כדלהלן בסעיף ט').

אבל חוב שזמן פרעונו נקבע לאחר שנת השמיטה, ואינו יכול לגבותו בשמיטה, אינו נשמט (ש"ע, י). [ואם עשה פרוזבול בחודש אלול, ואחר כך נתן הלואה בסתם, אינה נשמטת, הואיל וסתם הלואה היא למשך שלושים יום (מכות ג; ש"ע עג, א), והרי זה כאילו קבע שיפרע לאחר ראש השנה (והרוצה לחוש לדעת הב"ח שסתם הלואה נשמטת כל שלא קבע זמן פרעון לפני ראש השנה, יעשה פרוזבול בערב ראש השנה, או שיקבע עם הלווה שזמן הפרעון יהיה לאחר השמיטה) (כז, עו). ועיי' בסעיף יא לגבי פעולות בחשבון הבנק לאחר הפרוזבול].

שיטר פרוזבול - בית-הדין הגדול בירושלים ת"ו

בפנינו העדים החתומים מטה, בא _____, ואמר לנו: היו עלי עדים שהנני מוסר כל חוב שיש לי לכבוד הרבנים הגאונים, חברי בית-הדין הגדול בעיר הקודש ירושלים: מרן הראשון לציון הרב הראשי לישראל הרב יצחק יוסף שליט"א - נשיא בית-הדין, הרב ציון בוארון שליט"א, הרב יעקב זמיר שליט"א, שאגבנו כל זמן שארצה. וקיבלתי עלי בקנין גמור ושלם, בכלי הכשר לקנות בו. היום _____ לחודש אלול תשע"ה.

נאום עד א': _____ נאום עד ב': _____

ז. חובות חנשמיטיים – השמיטה משמטת כל חוב הבא דרך הלואה, בין חוב בעל-פה או בשטר שיש בו אחריות נכסים על החוב (ש"ע, ב). אפילו נתן הלווה צ'ק למלוה לפרעון חובו, והגיע זמנו, כל שלא פדאו לפני ראש השנה, הרי הוא נשמט (י"א) [ולמעשה, כל מי שיש לו יתרת זכות בחשבון הבנק, נחשב הדבר שהלֵוה כסף לבנק והם סוחרים בו, וחובו נשמט אם לא יעשה פרוזבול. ואם הוא ביתרת חובה, נחשב הדבר שהבנק מלוה לו, ולכן חברי הדיקטוריון של הבנק יעשו פרוזבול עבור כל סניפי הבנק וחברות-הבת (משפטי התורה ב, רסו. וכיון שכל הזמן יש פעולות בבנק, יעשה תנאי כדלהלן בסעיף י"א), אולם אם לא עשו, יכול וצריך כל מנהל סניף לעשות פרוזבול עבור החובות שחייבים לסניף שבאחריותו (ש"ע, טז)].

כמו כן השמיטה משמטת גם הלוואות שאינן כספיות, וכגון אשה שהלוותה לשכנתה מצרכי מזון למיניהם (סוכר, ביצים, שמן וכדומה), מכיון שהשכנה אינה מחזירה את אותם מצרכים שלותה והשתמשה בהם, אלא מחזירה אחרים כמותם, נחשב הדבר כהלוואה, ואם עברה שנת השמיטה ולא החזירה אותם, נשמט חובה (בן איש חי ש"א סי' כ"ב; לה). אבל חפץ שמשאילים ומחזירים אותו בחזרה (כגון כלי בישול/עבודה וכדומה), אינו נשמט בשמיטה כיון שאין זו הלוואה אלא השאלה.

ה. חובות שאינם נשמיטיים – חובות צדקה לבית-כנסת, ישיבות, גמ"ח (מכספי ציבור, ונכון שהממונה יכלול הקופה בפרוזבול האישי. אבל גמ"ח פרטי חייב פרוזבול) (ש"ע, טז, כח; מד), שכירות דירה או כלים (לו, לז), הקפת החנות וּשְׁכָר שכיר (שלא זקפם בהלוואה, דהיינו שלא קבע לו מועד לפרעון) (ש"ע, יד וסו; לה), חיוב בית-דין שכתבו פסק-דין (ש"ע, ח וסמ"ע יז), גניבה וגזילה (אפילו אינן בעין) (ד"א, עב), נזיקין – אינם נשמיטיים, שאין השמיטה משמטת אלא הלוואות (ש"ע, ט) [וכן מה שחטא אדם לחבירו, גם בשנה זו אינו נמחל לו עד שירצהו (אורל"צ ח"ד, פג)].

ט. תקנת פרוזבול – בתקופת בית שני, כשראה הנשיא הגלל הזקן שהעשירים נמנעים מלהלוות כסף לעניים משום שחוששים פן תשמט השמיטה את חובם, ועוברים על מה שכתוב בתורה "השמר לך" וגו' (ראה לעיל סעיף א'), התקין שיכתבו "פרוזבול" על מנת שלא ישמט החוב ויוכל המלוה לגבותו, וממילא ילכו אנשים זה לזה. תקנת פרוזבול מועילה רק בזמן-הזה ששמטת כספים נוהגת מדברי חכמים (שביעית י, ג; גיטין לו; רמב"ם ש"ס, סז; ש"ע, יח-יט) [ומבוססת על ההלכה ששמטת כספים אינה חלה על חובות שנמסרו לגביית בית-דין (ש"ע, י"א), ודי במסירת הודעה על חובותיו אף מבלי מסירת שטרי החוב עצמם. – פירוש המילה "פרוזבול": "פרוז" – פְּקָנָה, "בול" – (ל)עשירים. דהיינו, תקנה לעשירים (גיטין לו טע"ב)].

ולכן כל אדם שחייבים לו כספים, עושה פרוזבול קודם ראש השנה כדי שיוכל לגבות את חובותיו לאחר השמיטה, ודי בעשיית פרוזבול אחד עבור כל ההלוואות (ש"ס, כז). ומצוה להסביר ולהזכיר להמון העם את ענין הפרוזבול (נח) שלא יבואו לגבות החובות שלא כדין. [ומי ששכח לכתוב פרוזבול, ונזכר בין-השמשות של ערב ראש השנה, יאמר מיד בעל-פה בפני שני עדים: "הריני מוסר כל חובות שיש לי לידי בית-דין פלוני, שאוכל לגבותם בכל זמן שארצה" (א"פ)].

י. כתיבת פרוזבול – נוסח הפרוזבול שהבאנו, נהגו בו בירושלים עיר הקודש מלפני מאות שנים (ס), וצריך שהעדים החתומים יהיו כשרים שומרי מצוות, ולכתחילה לא יהיו קרובים למלוה (ובדיעבד כשר) (ס"ב), כמו כן לכתחילה יש לכתוב תאריך (ס) (ואם כתבו בו תאריך מאוחר, הרי הוא פסול (ש"ע, לב)), אבל אין צריך לפרט את שמות הלווים (נ"ט). [ויכול לצלם או לכתוב בעצמו את נוסח הפרוזבול, ולכותבו בכל שפה (ש"כ"ב יג, יב). וצריך להבין מהות הפרוזבול]. ורשאים לעשות הפרוזבול אף שאין הדיינים יודעים כלל ממסירת החובות,

ובחתימת העדים הוא מקבל תוקף ואין צריך לשולחו לבית-הדין (ש"ע, כא; רמ"א, כ; ט"ט). [לבני ספרד יש להקפיד שבית-הדין שמוסרים לו את החובות, יהיה בית-דין חשוב הבקיאים בדין ובפרט בענין שמטת כספים ופרוזבול, ומקובלים על אנשים רבים באותה העיר. ובני אשכנז מקילים בכל בית-דין אף שאינו חשוב (ש"ע ורמ"א ש"ס, יח)]. יש לשמור את הפרוזבול יחד עם מסמכיו החשובים [כראיה לזכותו לגבות החובות, עד שיפרע לו אחרון הלווים שבשנה השביעית (שיח השמיטה פ"ב הערה יד). אך אין זה מעכב, ואף אם אבד הפרוזבול, נאמן אדם לומר "פרוזבול היה לי ואבד" (ש"ע, ג), ואפילו אבד קודם ראש השנה (ע"ט). – והמלוה לבחורה/הדרים בבית הוריהם, אף שאין כותבים פרוזבול אלא אם כן יש ללווה קרקע (ש"ע, כב), הואיל ומקומם בבית הוריהם מושאל להם עד שינשאו, נחשב שיש להם קרקע (ט"ז)].

יא. חובות חדשים – הפרוזבול מועיל רק לחוב שהיה קודם חתימתו ולא לאחר מכן, מכיון שאינו יכול למסור לבית-דין חוב שעדיין אין חייבים לו (רמב"ם ש"ס, כב-כג; ש"ע ש"ס, לב וסמ"ע נד). [ואי אפשר להתנות על כך. ולכן אם לאחר כתיבת הפרוזבול עתיד להפקיד או שיכנס לו כסף לחשבון (והוא ביתרת זכות), צריך פרוזבול חדש (ובזה אין שייך לומר שסתם הלוואה 30 יום (ראה לעיל סעיף ו'), מפני שהדרך היא שיכול לגבותו מיד (וע"י משגיב ש"ס, מב)), ומעיקר הדין יכול בשעת כתיבת הפרוזבול לומר לעדים ש"כל הלוואה מכאן ואילך, מועד פרעונה יהיה לאחר ראש השנה". ואם לא אמר כן בפנים עדים, יכול לומר כן גם בינו לבין עצמו, שמוותר על תביעת חובות אלו עד אחרי ראש השנה, וטוב שיאמר כן עוד לפני פעולת ההפקדה (עיין: כו; הגר"ש אלישיב בשבות יצחק ג, י"ב ועמ' לב ובד"א צה"ל, צ; דרכי הוראה, לה מהגר"א וייס; שמטת כספים ופרוזבול ז, לא)].

יב. שליח לפרוזבול – יכול אדם למנות שליח שיכתוב פרוזבול על שמו בפני עדים (ס"ה) (המינוי יכול להיות גם בטלפון (הגר"ש"א בשב"י, יח ונ"ג). אבל טוב שהמלוה ימנה את השליח בקבלת קנין (ע"ה). וְיִשְׁנֶה את הנוסח בהתאם: "בפנינו עדים החתומים מטה, בא פלוני [=שליח], ואמר לנו: פלוני [=המלוה] שלחני אליכם שתהיו עדים עליו שמוסר כל חוב שיש לו לבית-הדין וכו' שיגבהו כל זמן שירצה". ואפשר גם למנות אשה שליחה (ש"ע קפ"ח, ב). [ובדיעבד יכול לעשות פרוזבול עבור אדם שאינו שומר מצוות אף שלא בידיעתו (מדן שזכים לאדם שלא בפניו, כל שאילו היה מסביר לו הענין היה מתרצה לכתוב פרוזבול, ואינו רשע להכעיס (ע"ה-ט)].

יג. החזרת חוב לאחר השמיטה – לווה הבא לפרוע חוב שהגיע זמן פרעונו ועברה עליו שנת השמיטה, והמלוה לא כתב פרוזבול, אסור לו לקבל את החוב, וחייב לומר ללווה: "משמט אני", דהיינו שהוא מוותר על החוב. ואם אמר הלווה שאף על פי כן הוא רוצה ליתנו לו במתנה, יכול המלוה לקבלו ממנו (ואם אמר שניתנו לו בפרעון חובו, אין המלוה רשאי ליטלו ממנו עד שיאמר שהוא במתנה, ויכול לסבב עמו בדברים ולרמוז לו כן) (ש"ע ש"ס, לו; ק"ד). [ואם המלוה אינו שומר מצוות ויתבע החוב לאחר השביעית, ישתדל לפרוע לו החוב לפני ראש השנה, כדי שלא להכשילו באיסור. ואם לא עשה כן, ימחר ליתנו לו במתנה כדי שלא להכשילו בכל פעם שיתבענו (וידרוש שיתן לו את שטר החוב (משפטי התורה ב, רכ"א). וראוי שבאופן זה יעשה עבורו פרוזבול כדלעיל בסעיף יב (ש"כ"ב ד, יב-ט)].

והמחזיר חובו לאחר השמיטה, רוח חכמים נוחה ממעשיו (שביעית י, ט; רמב"ם ט, כח), דהיינו שאוהבים אותו על כך, וישר בעיניהם מה שעשה (רמב"ם בפיה"ש ש"ס). ואם אינו עושה כן, אין רוח חכמה וחסידות בקרבו (רש"י ב"ק צ"ד), ואין רוח חכמים נוחה ממעשיו אלא חרון אף גורם להם שכועסים עליו (רשב"ם ב"ב קל"ג), וְעַל מצידו שעובר על דעת חכמים (ש"ר"ת אגרות משה ח"מ ב ר"ס טו). ולכן לא רק שרשאי המלוה לקבלו ממנו, אלא ראוי ונכון הוא, ואין מידת חסידות שלא לקבל (ספר משנת יוסף ד, קסח ובש"ר"ת ח"י"ב, לו). [ובעלי תשובה שבהיותם חילונים גבו חובות שעברה עליהם שמיטה, יש צדדים להקל שאינם צריכים להחזיר החובות שגבו. אך טוב שיגשו אל הלווים ויבקשו את מחילתם על כך שגבו חובותיהם (ק"ה)].

שטר פרוזבול

מעבר לדף, מובא שטר פרוזבול מבית-הדין הגדול בירושלים ת"ו, גזור ושומר

יד. קיום שמיטת כספים בסך מסוים – בכדי שיזכה אדם לקיים מצות שמיטת כספים אחת לשבע שנים, מידת חסידות שלאחר שכתב פרזובול, ילוה לחבירו סכום מועט (עשר אגורות ומעלה), שעליו לא חל הפרזובול הואיל וההלוואה נעשתה אחר כתיבתו (כדלעיל סעיף יא), ויקבע עימו שיפרע לו את החוב לפני ערב ראש השנה (יחודי ח"ד ס"ט סב), ולאחר ראש השנה כשיבוא הלווה לפרוע החוב, יאמר לו המלוה "משמט אני" ולא יקבל החוב מיד. וכן הנהיג הרב בן איש חי זצ"ל (ש"א סי"ט כ"ב תבא).

מנהגי ערב ראש השנה

א. תפילה, שופר, חתרת נדרים – בתפילת שחרית בערב ראש השנה אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (ש"ע תקפ"א ג) (ובסליחות, אם התחילו באמירתן קודם עלות השחר, וארע שהגיעו לידוי ונפילת אפיים קודם הנץ החמה, יש לאומרם (ע"י מ"ב שם, כג; מו)). ואין תוקעים בשופר בערב ראש השנה (רמ"א שם) (גם לא בלילה (בא"ח, ש"א נצבים, ב; כה"ח, שם, עו), ואפילו בבית. ואם צריך להתלמד, יתקע בחדר סגור (בא"ח שם; מ"ב שם, כד; כה"ח שם)), ונוהגים לעשות חתרת נדרים (כה"ח שם, צט).

ב. תשובה – בערב ראש השנה ישים כל אדם על ליבו לשוב בתשובה, ובפרט מעבירות שבין אדם לחבירו, ולא ימתין עד ערב יום-הכיפורים לבקש מחילה מחבירו, אלא יקדים עצמו למצוה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות (חיי אדם קלה, ה).

ג. טבילה, תענית, צדקה – יש נוהגים לטבול במקוה טהרה (רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח שם ג), ויש נוהגים להתענות (ש"ע שם, ב וע"י תקצ"ב, ב), ויש נוהגים ללכת לבית הקברות ולהרבות שם בתחינות (רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח ש"א עקב, טו ונצבים, ב), משום שבית-הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם יותר (מ"ב שם, כז) [ואם לא היה בבית הקברות ל' יום, צריך לברך "ברכת אשר יצר אתכם בדין", בשם ומלכות (ש"ע רכז, יב)], ונותנים צדקה לעניים (רמ"א שם).

ד. תספורת וביגוד – מנהג ישראל להסתפר בערב ראש השנה, ולובשים בגדים נאים לכבוד יום-טוב, להראות שאנו שמחים ובטוחים בחסדי ה' שיוציא לאור משפטינו לחיים טובים ולשלום (ע"י ש"ע תקפ"א, ד).

ה. לימוד התפילה – ראוי לכל אדם לתת את ליבו קודם ראש השנה, לעבור על סדר התפילה והפיוטים וללמוד פירושם כדי שיהיו שגורים בפיו, וילמד זאת גם לבניו (מטה אפרים תקפ"א, נח).

ו. תפילת מנחה – יזהר האדם בתפילת מנחה של ערב ראש השנה להתפללה במתינות ובכוונה, מפני שהיא התפילה האחרונה של השנה (בן איש חי נצבים, ב).

ז. חזלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד ראש השנה (שעה 6:31), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב" (ש"ע רסג, ה; תקיד, יא) [והמדליקים בלילה קודם הקידוש, יש להם על מה שיסמוכו (יחודי א, כח; חז"ע י"ט, שו)]. ונכון שהנשים לא תברכנה ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות, ותצאנה ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש (סב). – ויש להכין נר נשמה, כדי שיוכלו להדליק באמצעותו את הנרות ביום השני [וכן המשתמשים ב"פתיל צף", יכינו אותו, אך מעיקר הדין יש אומרים שמוותר להשחילו גם ביום-טוב (ש"ע שבת הלוי ט, קכה ועוד), אבל אם החור סתום, אין להשחיל בו הפתיל, וכן אם מושבי הפתיל מחוברים אסור להפרידם].

תפילות ראש השנה

ה. שמחה – התפילות בראש השנה תהיינה בשמחה ובטוב לבב ומתוך כוונה גדולה, כי בטוחים אנחנו בישועת ה' שיכתבנו ויחתמו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים את עצמם לידי בכי, שהרי ראש השנה הוא יום שמחה, וכמו שנאמר: "וְשִׂמְחָתָּ בְּפִגְגָּךְ", ונאמר: "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם 'חֲגִינוּ'" (19). אבל אם מתעורר לבכיה מחמת התרגשותו ודביקותו בתפילה, אין בזה מניעה (199).

ט. שליח ציבור – ידקדקו לחזר אחרי שליח ציבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא (וע"י ש"ע נג, ד-ה), ושיהיה נשוי וכן שלושים ומעלה. מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל, אבל אם מתפלל בחזקה, אין עונים אחריו אמן (רמ"א תקפ"א, ר). והעוזרים ומסייעים לשליח ציבור שאינו הגון, כאילו גוזלים טוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין (מ"ב, י).

י. י"ג מידות/עליה לתורה – בשעת פתיחת ההיכל בראש השנה, יש להימנע מלומר "יג מידות, מכיון שהוא יום-טוב (קט). ומרן הגר"ע יוסף זצ"ל נמנע מלאומרו אף ביום-הכיפורים. אך אין לעשות מחלוקת עבור כך (מע"י אומר ח"ג ה, מא). וראוי להשתדל לעלות לתורה בימים נוראים (מ"ב תקפ"ד, ח).

מנהגי ראש השנה

יא. זחירות טכעס – יזהר האדם מאוד שלא יבוא לידי כעס בראש השנה, כי מלבד חומרת איסור כעס בכל זמן, הרי כשכועס בראש השנה הוא סימן לא טוב. ולכן, אם בא מבית-כנסת וראה שהשולחן אינו ערוך, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בליבו. והאשה תהיה זריזה לסדר את כל הענינים קודם שיבוא בעלה, וגם זה יהיה לסימן טוב (בא"ח נצבים, ו; מ"ב תקפ"ג, ה).

יב. קידוש וביצעת חפת – עושים קידוש כפי שמופיע במחזור. ונוהגים לאחר הביצעה לטבול את הפת במלח ג' פעמים ואחר כך בסוכר (או בדבש) (כה"ח תקפ"ג, ד. וע"י בא"ח וילך, ד וחז"ע רנב).

יג. סימנים – מנהג ישראל להביא על השולחן בשני הלילות של ראש השנה מיני פירות וירקות שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה, ומביאים: תמרים, רימונים, תפוח בסוכר או דבש, רוביא (לוביא), כרת"י, סילקא (עלי תרד, ולא לפת אדום הנקרא סלק (צז)) ודלעת (ע"י ש"ע תקפ"ג, ר). [ויש נוהגים לאכול מראש כבש (ע"י ש"ע שם, ב) או איל (ויזהרו לקנותם עם הכשר מהורד בלבד. ובמזו מצויות לעתים תולעים, ויש לבדוקו (בידיקת המזון כהלכה ב, 624)), ואם אין לו ראש כבש, יקח ראש של בהמה או של עוף (מ"ב שם, ד; צח). - ויש שנמנעים מלאכול דג בראש השנה (כי הוא מלשון דאגה), ויש נוהגים להקפיד להביא דגים בראש השנה ואומרים שנפרה ונרבה כדגים (ק. וע"י מ"ב שם, ה) (וגם בהם צריך זחירות מתולעים)].

והמנהג הנכון הוא להביאם לאחר שנטל ידיו וברך "המוציא" ואכל כזית מן הפת. ומברכים תחילה על התמרים "בורא פרי העץ" ומכוונים לפטור את שאר פירות העץ, טועמים מן התמר, ואחר-כך אומרים את נוסח ה"יהי רצון" כפי שמופיע במחזורים, ואוכלים את התמר, וכן ינהג ביתר הסימנים (בא"ח נצבים, ד; צג) (ויזהר שלא יברך ברכת "בורא פרי האדמה" על מיני ירקות מבושלים כמו רוביא, דלעת או ברכת "שהכל" על ראש כבש, אפילו אם אינו אוכלם עם הפת). - ורשאים בני הבית לברך בעצמם ברכת "בורא פרי העץ", ואינם חייבים לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית (אפילו אם ענו אחריו "אמן") (צח).

יד. חסעודא – אוכלים ושותים ושמחים בראש השנה (ש"ע תקצ"ב, ר), שאף על פי שהוא יום דין, מכל מקום שייכת בו מצות "וְשִׂמְחָתָּ בְּפִגְגָּךְ" (מ"ב, ר), ומכל מקום לא יאכל כל שובעו, למען לא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו (ש"ע שם). ואין ראוי לעשות "על האש" בראש השנה, גם אם מעביר מאש דלוקה וכו'.

טו. מאכלים חמוצים – יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חמוצים, וכן יש נמנעים מאכילת דברים חריפים (צט). ויש אומרים שאם מערב דברים חמוצים בתבשיל או במשקה באופן שאינו הופכם לחמוצים, אלא רק נותן בהם טעם טוב, אין חשש כלל (פסקי תשובות ו, רה הערה 30. וכן שמעתי משם הגר"ב צ"א אבא שאול זצ"ל).

טז. ניצול הזמן/תחילים – יזהר בראש השנה שלא ידבר דברים בטלים, וינצל את הזמן ללימוד תורה להרבות בזכויות ומליצי יושר, ועל ידי כך מעורר גם את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, מה שאין כן כשהוא יושב בטל (כף החיים תקפ"ג, לז), וכל שכן שאין לעסוק בשיחה בטלה וקריאת עיתונים. ויש נוהגים לקרוא את כל ספר התהילים בשני ימי ראש השנה, שמנין המזמורים ביחד הוא מנין כפ"ר (כה"ח שם, לו; קפה).

י. שינח – מנהג טוב שלא לישן ביום ראש השנה (רמ"א תקפ"ג, ב), ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחרי חצות היום (בא"ח נצבים, יא). ומכל מקום, ההקפדה היא במי שאינו מתחשב בקדושת היום, והולך לישון ללא כל סיבה מוצדקת, אבל כשהלך לישון בלילה ואינו מתעורר משינתו בעמוד השחר אלא לאחר מכן, אין בכך זלזול בראש השנה (הליכות שלמה, כ; חזו"ע קפ"ד). ורבים נוהגים להתפלל בראש השנה עם הנץ החמה, ותבוא עליהם ברכה.

★ חכנה מיום אי של ראש השנה ליום ב' – אסור לעשות הכנות מיום הראשון של ראש השנה ליום השני (שו"ע תקנ"ג, א ומ"ב ד), עד לאחר צאת-הכוכבים [ואז אין צריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש"]. ולכן, אסור לבשל, להדיח כלים ולערוך השולחן ביום הראשון לכבוד היום השני. ומכל מקום אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד היום הראשון עצמו, מותר (מ"ב שב, יט). ומותר להוציא ביום הראשון אוכל מהמקרר על מנת שיפשר ויהיה מוכן לכבוד היום השני, ואין זה בכלל הכנה (חזו"ע שבת ב, תמז).

תשליך

כג. תשליך – נוהגים ביום הראשון של ראש השנה, אחרי תפילת מנחה, ללכת אל הים, נהר, מעיין או באר מים חיים ולומר שם "תשליך" באמירת פסוקי "מי אל כמוך" וגו' (שער הכוונות צ; רמ"א תקפ"ג, ב), ובעת האמירה מנערים את שולי הבגד העליון (כה"ח שם, ל). ונקרא בשם "תשליך" על פי הפסוק (מ"כ ז, יט): "וְתִשְׁלֹךְ בַּמַּצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתָם". ואם אין אפשרות להגיע למקור מים, אפשר למלא קערה עם מים ולאומרו בבית-הכנסת או בבית. – ומי שלא אמר תשליך בראש השנה, יכול לאומרו במשך כל עשרת ימי תשובה (נסעי גבריאל סט, טז).

כד. נשים וקטנים – נשים וקטנים אינם חייבים בסדר אמירת תשליך (נש"ג שם, ח), אך רשאים לאומרו, ובלבד שהנשים תקפדנה על גדרי הצניעות בלבושן ובהתנהגותן, ושלא תתערבנה בין האנשים. לפי שבימים זה צריך להקפיד על הצניעות יותר מכל הימים (מועד לכל חי יב, ח).

יום שני של ראש השנה

כה. הדלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד היום השני, ויש להעביר אש מנר שהודלק מערב החג, ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב". ומן הדין מותר להדליק הנרות לעת ערב סמוך לחשיכה (ק"פ) ועדיף יותר להכין ולהדליק הנרות רק בצאת-הכוכבים (שעה 7:07) [אלא אם כן מקדש מבעוד יום] (עי' בא"ח ש"א במדבר, ב ושש"כ מד, ג).

כו. תיקון הנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמט, מחשש מירוח (מ"ב תקד"י, יח; כה"ח שם, מא). ואם הפמט סתום משעוה מותר לנקותו על ידי סכין (כה"ח שם), אבל לאחר שהסיר השעוה אסור לטלטלה (שש"כ יג, מג מד, י). והעצה הטובה ביותר עבורם היא להשתמש ב"נרוניות".

כז. פרי חדש – בקידוש ליל שני של ראש השנה, טוב להניח לפניו פרי חדש, כדי לברך גם "שהחיינו" בקידוש. ואם אין לו פרי חדש, אף על פי כן יברך "שהחיינו" (שו"ע ער, ב; בא"ח נצבים, ח; ק"ט).

ערב יום-הכיפורים

א. כפרות – נוהגים לעשות כפרות בערב יום-הכיפורים, ויש העושים זאת בכסף (עי' חיי אדם קמ"ד, ד), ויש העושים בשחיטת עוף (עי' שו"ע ורמ"א, תרה). ובגלל ריבוי שחיטת העופות בערב יום-הכיפורים, רבו התקלות והמכשולות, לפיכך הורו רבותינו האחרונים, שיש להקדים הכפרות כמה ימים לפני יום-הכיפורים, בכדי למעט את הדוחק הרב השורר אצל שוחטי העופות (מ"ב שם, ב; יח"ד ב, שא; רכ"ג).

ולוקחים תרנגול זכר לכל אחד מהזכרים, ותרנגולת נקבה לכל אחת מהנקבות, ומהדרים לבחור בתרנגולים לבנים (רמ"א שם). ובעת שמסבב התרנגול סביב לראש המתכפר, אומר: "זה חליפתך, זה תמורתך, זה כפרתך" וכו', ואם מסבב לעצמו, אומר: "זה חליפתי, זה תמורת, זה כפרתי" (מ"ב, ג). [ולמעשה לוקחים שתי תרנגולות ותרנגול אחד (מ"ב שם), כי שמא העובר זכר או נקבה (ואם אין ידו משגת כל כך, יקח תרנגול אחד ותרנגולת אחת (עי' רמ"א שם ומ"ב ג), ואם גם זה קשה לו, די בתרנגולת אחת (רכ"ה-

י. שינח – מנהג טוב שלא לישן ביום ראש השנה (רמ"א תקפ"ג, ב), ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחרי חצות היום (בא"ח נצבים, יא). ומכל מקום, ההקפדה היא במי שאינו מתחשב בקדושת היום, והולך לישון ללא כל סיבה מוצדקת, אבל כשהלך לישון בלילה ואינו מתעורר משינתו בעמוד השחר אלא לאחר מכן, אין בכך זלזול בראש השנה (הליכות שלמה, כ; חזו"ע קפ"ד). ורבים נוהגים להתפלל בראש השנה עם הנץ החמה, ותבוא עליהם ברכה.

★ חכנה מיום אי של ראש השנה ליום ב' – אסור לעשות הכנות מיום הראשון של ראש השנה ליום השני (שו"ע תקנ"ג, א ומ"ב ד), עד לאחר צאת-הכוכבים [ואז אין צריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש"]. ולכן, אסור לבשל, להדיח כלים ולערוך השולחן ביום הראשון לכבוד היום השני. ומכל מקום אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד היום הראשון עצמו, מותר (מ"ב שב, יט). ומותר להוציא ביום הראשון אוכל מהמקרר על מנת שיפשר ויהיה מוכן לכבוד היום השני, ואין זה בכלל הכנה (חזו"ע שבת ב, תמז).

★ רחיצה – מותר ביום-טוב לרחוץ כל גופו במים שהוחמו באמצעות דוד שמש (לא בולר) באמבטיה שבביתו (חזו"ע יו"ט טב), ויזהר מסחיטה. [והאשכנזים אוסרים זאת (עי' מ"ב שכו, כא ושש"כ יד, ז) אם לא במקום צער מהחום או זיעת הגוף].

מצות שופר

יה. חמיצה זמנא – מצות עשה מן התורה על כל אחד מישראל לשמוע קול שופר בראש השנה, שנאמר (במדבר כ"ט, א): "וְיִשְׁמָע יְהוָה לְכֹסֶם". וכתב רבינו הרמב"ם (תשובה ג, ד): אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה היא גזירת הכתוב, רמז יש בה: עורו וְשִׁינִים משנתכם וְנִרְדַּמִּים הקיצו מתרדמתכם, חפשו במעשיכם וחיזרו בתשובה, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. עכ"ל. – קודם התקיעה בשופר, מברכים: "ברוך וכו' לשמוע קול שופר" (שו"ע תקפ"ה, ב). וכל היום כשר לתקיעת שופר, החל מהנץ החמה ועד השקיעה, שנאמר "יום" תרועה (שו"ע תקפ"ה, א ומ"ב).

יט. חֲפִסֶּק – אסור להפסיק כלל בדיבור בין הברכה לתקיעת השופר. ואם סח שלא מענין השופר והתקיעות - צריך לחזור ולברך. וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תש"ת לתש"ת, ובין תש"ת לתר"ת. ואיסור זה חל גם על התוקע וגם על קהל השומעים. וכמו כן אין להתוודות בפיו בין סדר לסדר (כפי שמופיע בכמה מחזורים), אלא די בכך שבאותה שעה ירהר בתשובה בליבו (קלה). - ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא מענין התפילות והתקיעות (ואם הוצרך להתפנות, יכול לברך ברכת "אשר יצר" (קלה).

כ. נשים – נשים פטורות ממצות שופר, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמה (שו"ע תקפ"ט, ג ו). ומכל מקום, הנוהגת לשמוע קול שופר, יפה עושה, ויש לה שכר מצוה (מ"ב שם, ח) [ותאמר שעושה כן "בלי נדר". - ואשה שכבר נהגה כן, צריכה להמשיך במנהגה, או שתעשה התרת נדרים (בא"ח נצבים, יז; חזו"ע קל)].

כא. קטנים – קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים ממצות שופר, ואם הגיעו לגיל חינוך, מצוה לחנכם במצוה זו. ומכל מקום אין להביא לבית-הכנסת ילדים קטנים ביותר הגורמים להפרעות ומסיחים את דעת הציבור מהתפילה ומשמיעת קול השופר כראוי (קיצור שלי"ה, הובא בקמח סולת עמ' תא ט"ג; מ"ב תקפ"ז, טז).

כב. התוקע – התוקע צריך להיות בקי בהלכות בסדר תקיעות השופר, כמה אורכן (שו"ע תקצ"ג, ג ומ"ב טו) והנשימות שביניהן (שו"ע שם, ד-ה ומ"ב טז וכו'), גם לפעמים נופלת טעות בתקיעה, וצריך לדעת כיצד לנהוג אם להמשיך בתקיעות או לחזור לראש הסדר (עי' שו"ע שם, ו ואילך; מ"ב תקפ"ה, יח). וראוי שרב בית-הכנסת או תלמיד חכם אחר יבדוק את התוקע לפני ראש השנה כיצד הוא תוקע, כי לא כל היודע לתקוע בשופר יכול להוציא את הרבים ידי חובתם. וצריך

לו להתענות. ובמקום חשש סכנה, אסור לו להחמיר על עצמו ולהתענות, שהרי נאמר (ויקרא י"ח, ה): "נְחִי בְּהֶם" - ולא שימות בהם (יומא פ"ה, ב); ומקיים מצוה באכילתו. ולצערנו, ישנם אנשים שצמים בניגוד לדעתם של הרופאים והרבנים, ומסכנים את עצמם, ועבירה היא בידם. לפיכך כל חולה צריך לפנות לרופא המטפל שלו (וישנה עדיפות לרופא ירא שמים (ע"י באה"ל ר"ס תרי"ח)), שיחווה דעתו אם הצום עלול לגרום לו סכנה, ולאחר מכן יתייעץ עם רב מורה הוראה שיחווה דעתו מבחינה הלכתית כיצד עליו לנהוג.

להלן פירוט קבוצות מחלות בהן יתכן שהצום יביא לידי סכנה, ויש להתייעץ עם רופא (ורב: 1) מחלות זיהומיות עם חום גבוה (אנגינה, דלקת ריאות, שושה בעור וכו'). 2) תשישות אצל קשישים. 3) תשישות לאחר מחלה, ניתוח, תאונה. 4) מחלות גידוליות ממאירות. 5) מחלות לב (התקף לב תוך שנה, תעוקת לב, אי ספיקה, הפרעות משמעותיות בקצב הלב). 6) מחלות במערכת הנשימה (אי ספיקה נשימתית, אסטמה פעילה). 7) מחלות במערכת העיכול (הקאות או שלשולים מרובים, אולקוס, צהבת עד חצי שנה). 8) מחלות דם (המוגלובין פחות ממשע). 9) מחלות מערכת העצבים (אי ספיקה מוחית, ארוע מוחי, מחלת נפילה). 10) מחלות נפש (פסיכוזה, מצבי חרדה קשים). 11) מחלות אנדוקריניות (סכרת עם מנות אינסולין גדולות, סכרת הזקוקה לתרופות דרך הפה אך מלווה בהפרשת אצטון ו/או התקפי היפוגליקמיה, הפרשת אינסולין מוגברת, פעילות יתר חריפה של בלוטת התריס, אי ספיקת בלוטת יותרת הכליה). 12) מחלות כליות ודרכי השתן (אי ספיקת כליות, זיהומים בדרכי השתן, אבנים בדרכי השתן, ניתוח בדרכי השתן עד חודשיים) (ד"ר אלי שוטהיים הי"ו בספר הלכה ורפואה ח"ג). - כשפונים לרופא יש להציג בפניו את הנתונים הרפואיים, ולפרט את מכלול בעיות החולה. - וחולה במחלות הנ"ל שאין בנמצא רופא לשאול אם מותר לו לצום או שהורה לו לצום, וְחָלָה בְּצוּם הָרַעָה בְּמַצְבוֹ, הָרִי זֶה סִפֵּק פְּקוּחַ נֶפֶשׁ וְלֹא יָצוּם (פס"ת תרי"ח, א).

★ חולה שצריך לבלוע כדור שטעמו פגום - אם יכול לבלוע ללא מים, יעשה כן. ואם אינו יכול לבלוע בלא מים, יתן במים דבר מר, כגון תמצית תה מרוכזת או אבקת סודה וכדומה, וישתה המים להעביר הכדור (ע"י אור לציון ג, רסח).

יא. יולדת - (א) יולדת תוך 3 ימים משעת לידתה, לא תתענה כלל (ש"ע תרי"ד, ד), ותאכל לשיעורים (יח"ד ג, ריא), ואפילו אומרת שיכולה לצום והרופא מאשר זאת, אסור לה להתענות (דצ"א). **(ב) מ-3 ימים ועד 7, אם אמרה בפירוש שאינה צריכה לאכול, מותר לה להתענות, ואם לא אמרה כלום או שאומרת שאינה יודעת אם צריכה, מאכילים אותה לשיעורים** (ש"ע שם ומ"ב יא ושנה"צ טז). **(ג) מכאן ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה, שאף אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה, אין מאכילים אותה** [אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שמכביד עליה החולי, מאכילים אותה כדרך שמאכילין כל חולה שאומר "צריך אני" (ש"ע תרי"ח, ד ומ"ב יב)]. ואשה שהפילה לאחר 40 יום להריונה דינה כדין יולדת הנ"ל (דצה).

וכל הימים הנזכרים הם מעת לעת (ואין אומרים מקצת היום ככולו), כגון, שאם ילדה בז' בתשרי בשעה 4 אחר הצהריים, שלושת הימים מסתיימים ביום-הכיפורים בשעה 4 אחר הצהריים, וקודם שעה זו הרי היא כדין יולדת תוך 3 ימים שאינה מתענה כלל, וצריכה לאכול [ומשעה זו ואילך דינה כיוולדת מ-3 ימים ועד 7 כנ"ל] (מ"ב תרי"ח, יג; רצ"א ורצ"ד).

יב. אכילה ושתייה לשיעורים - החולה או היולדת שמותר להם לאכול ולשתות ביום-הכיפורים, אוכלים ושותים "לשיעורים" (ש"ע תרי"ח, ז). **אכילה לשיעורים**, פירושה, אכילת מנות קטנות של **30 סמ"ק** (ע"י שם, וכך נהוג להורות), בתנאי שבין **סוף** אכילת מנה אחת **לתחילת** אכילת מנה אחרת, ימתין **9 דקות** (ש"ע שם ותרי"ב, ג-ד) [ורשאי לאכול מאכלים מזינים עשירים בקלוריות, כגון: בשר, ביצה, דבש, בסקוויטים וכדו']. - הדבר פשוט שמדידת שיעורי תורה באכילה היא לפי **פנח** (סמ"ק) ולא לפי משקל (גרס), וברוב המוצרים ממיני מזונות יש הפרש גדול בין הנפח למשקל. לדוגמה: קרקרים, לחמית, בסקוויט פתיבר, ביגלה, עוגיות מחיטה מלאה וכדומה, יש לאכול מהם 10 גרם, שבמשקל זה יש נפח כ-30 סמ"ק (וכן הוא בדרך כלל ביתר מוצרי המזונות), ואם יאכל מהם 30 גרם, הרי הוא אוכל למעלה מ-60 סמ"ק, ועובר באיסור כרת (באה"ל תרי"ח, ח!) וכן בפרוסת לחם אחיד יש כ-100-120 סמ"ק, וצריך לאכול פחות מרבע פרוסה (קוני ואת הנחלים ארנון; ספר כזית השלם. וע"י אר"ת תשע"ט סי' צ"ז).

שתייה לשיעורים, פירושה, שתיית מנות קטנות פחות מ-**40 סמ"ק** [וימדוד ע"י מזרק גדול, מדיד תרופות, בקבוק טינוק מדייק (כחברת AVENT) ויסמן בכוס], בתנאי שבין **סוף** שתיית מנה אחת **לתחילת** שתיית מנה אחרת, ימתין **9 דקות** (ש"ע תרי"ח, ח) [אין חיוב לשתות דוקא מים או פלוגמם, אלא ישתה חלב, מיצי פירות, תה עם סוכר, קולה]. **אבל בין אכילה**

(רכ"ח). ואחר השחיטה נותנים דמי פדיון התרנגולים לעניים, וזה עדיף יותר ממה שיתן את התרנגולים עצמם לעניים (מ"ב, ה). ואם עושה הכפרות עם כסף, כשמסובבו סביב לראשו, יאמר: "אלו המעות חליפת" וכו'. ויהרהר באותה שעה בתשובה (בא"ח וילך, ב; מ"ב, ב).

ב. סליחות/תפילה - משכימים בערב יום-הכיפורים לומר סליחות, ואומרים וידוי ונפילת אפיים, ועושים התרת נדרים (רכ"ט). ובתפילת שחרית אומרים "אבינו מלכנו" (שם) אבל אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (ש"ע תר"ד, ב) לפי שנוהגים לעשותו קצת כמו יום-טוב (מ"ב, א) [והאשכנזים אינם אומרים "אבינו מלכנו" (רמ"א שם; קיצו"ש קלא, ב)].

ג. טבילה במקוה/מלקות - מנהג יפה לטבול בערב יום-הכיפורים במקוה טהרה (ע"י ש"ע ורמ"א תר"ד ובא"ח וילך, ח) (וטוב שיסיר מגופו כל דבר חוצץ (רמ"ח). ועל פי הקבלה זמנה הַחַל משעה קודם חצות (קדוש בציון, קלח). ואם אין לו אפשרות לטבול מאיזו סיבה שהיא, ישפוך עליו תשעה קבים מים (כ-12 וחצי ליטר מים) (רמ"א שם), ואפשר לעשות כן גם על ידי מקלחת (רמ"ח). ויש נוהגים לקבל מלקות, שמתוך כך יתן אל ליבו לשוב מעבירות שבידו (ע"י ש"ע תר"ד, ו).

ד. אכילה - מצוה להרבות באכילה ושתייה בערב יום-הכיפורים (ברכות ח: וש"נ; ש"ע תר"ד, א), והיא מצוה מן התורה, ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות (מ"ב, א). ועיקר מצות האכילה ושתייה היא ביום של ערב יום-הכיפורים, ולא בלילה. ואף הנשים חייבות במצוה זו (רל"א). ולכתחילה צריך לקבוע לפחות סעודה אחת על פת (רלה). ויעשה כל מעשיו לשם שמים, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים (בא"ח וילך, א). - והעושה מלאכה בערב יום-הכיפורים, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם (מל"ח טז, כ; רל"ג).

ה. מנחה מוקדמת/וידי - מתפללים מנחה גדולה בעוד היום גדול, לפני סעודה מפסקת, ואומרים וידוי (ש"ע תר"ד, א) בסיום התפילה לאחר הפסוק "היה לרצון" וכו' כמו ביום-הכיפורים (ע"י רמ"א שם ומ"ב ב; רמ"ח). ותיקנו כן שמה יארע לו דבר קלקלה בסעודה שיחנק או שתטרף דעתו ולא יוכל להתוודות אחר כך (מ"ב שם א). ואומרים "אבינו מלכנו" (רמ"ח) [והאשכנזים אינם אומרים (רמ"א תר"ד, ה)].

ו. נגדים נאים/מפה לבנה - נוהגים ביום-הכיפורים ללבוש בגדי חג, ויש שלובשים בגדי לבן (רמ"א ס"ט תרי"ח). ומציעים השולחן ופורסים עליו מפה יפה כמו בשבת (שם; בא"ח וילך, יז) ונותנים עליה ספרי קודש (רס). ומתעטפים בטלית מבעוד יום בברכה (מ"ב תרי"ט, ד), כדי להתפלל עימה בכוונה, ולעמוד באימה וביראה (רס"א).

ז. חזקת גרות/שחיינו - מצוה להדליק נרות לכבוד יום-הכיפורים (שעה 6:19), ומברכים: "ברוך וכו' וציונו להדליק נר של יום-הכיפורים" (ע"י ש"ע ורמ"א תרי"א, א-ב; רמ"ח). ולאחר ההדלקה תחלוץ האשה מנעלי העור, ותבדך ברכת "שהחיינו", כיון שבברכה זו מקבלת עליה קדושת היום, ונאסרת בכל חמשה עניינים (רמ"ח) [והנכון שתחלוץ הנעליים קודם ההדלקה. - ואם הולכת לבית-הכנסת תזהר שלא תחזור לבדך "שהחיינו" ב"כל נדרי" יחד עם החזן (שנה"צ תרי"ט, ז)]. - ויש להכין נר נשמה עבור ההבדלה במוצאי הצום (ראה להלן בסעיף ט).

יום-הכיפורים

ה. חמשה עינויים - יום-הכיפורים אסור בעשיית מלאכה, ובחמשה עינויים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה. וכל האיסורים חלים כבר מהלילה (ש"ע תרי"א, א), ועל עשיית מלאכה ואכילה ושתייה, חייב כרת.

ט. צום/מעוברות ומניקות - הכל חייבים להתענות ביום-הכיפורים, ואף נשים מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות את הצום (ש"ע תרי"ז, א), אפילו בחודש התשיעי להריון (רפ"ג), אלא אם כן יש בעיות בהריון (דימום, כאבים והתכווצויות, הפלות חוזרות ועוד), שאז יש להיוועץ עם רופא ורב כיצד לנהוג (ע"י שם ורצה).

י. חזוץ - חולה שיש בו סכנה, אסור לו לצום, פן יכבד חוליו ויבוא לידי סכנה, אפילו אם החולה אומר שאינו צריך לאכול, אין

לשתייה (והליפק), אין צריך להמתין כלל, ומיד כשסיים לאכול יכול לשותות (ש"ע תרי"ב, ב). אך אין לאכול ולשתות ביחד (הליכ"ו, ש, טג). [אם מחמת שהחולה ילך לבית-כנסת יזדקק למנה נוספת, אין לו ללכת לביה"כ. כל שכן שלא יאכל סתם בין ארוחה לארוחה. – רוב החולים יכולים להמנע לגמרי מאכילה ולהסתפק בשתייה. את הקלווריות הדרושות, ניתן לקבל גם במשקאות הנ"ל. לרוב, הכמות ההכרחית לשתייה היא ליטר עד ליטר וחצי ליום. במקרים מסוימים יש צורך בכמות כפולה. רצוי לקבוע עד איזו שעה יכול החולה לצום באופן מוחלט. על פי רוב, אפשר לצום עד הבוקר ללא סיכון. ובכל הנ"ל יש להתייעץ עם רופא (ד"ר שוטהיים עס)].

ואם הרופא אומר שהחולה צריך לאכול ולשתות כהרגלו, ולא די בשיעורים, או שהחולה אומר כן, או שאנו מסופקים בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו מיד (ש"ע תרי"ח, ח). [והחולה שאוכל ושותה ביום-הכיפורים, אינו צריך לעשות קידוש קודם האכילה, הואיל והוא יום תענית לכלל ישראל (מ"ב שם, כט; עז). ונוטל ידיו עד הזרוע, ומברך פעם אחת על האכילה הראשונה, ובסוף כל מה שהוצרך לאכול יטול מים אחרונים ויברך ברכת המזון (שם; נט"ג מב, ג), ואומר "יעלה ויבוא... ביום-הכיפורים הזה, ביום סליחת העוון הזה". ואם שכח, אינו חוזר (ש"ע שם, י; מ"ב שם; עח)].

יג. קטנים – (א) קטן פחות מגיל 9 שנים אינו מתענה כלל ביום-הכיפורים, ואפילו תענית שעות. ואף אם הוא רוצה להתענות, מוחים בידו ומאכילים אותו (של). (ב) קטן בן 9 שנים שלימות, מתענה לשעות (ש"ע תרס"ז, ב), שאם היה רגיל לאכול בשעה 8 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 9 או 10. היה רגיל לאכול בשעה 9 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 10 או 11. הכל לפי כח הבן. [ולכן על ההורים לשים עיניהם עליו בערב יום-הכיפורים שיאכל וישתה כהוגן, וירבה לו בשתייה, כדי שלא יהיה זקוק לכך עד למחרת בבוקר. ואם התעורר בלילה ומבקש לשתות, יש להקל להשקותו (ע"ז)]. (ג) נער שהשלים 12 שנה, ונערה שהשלימה 11 שנה, בזמנינו שאין הקטנים בריאים כל כך, ולא מסוגלים להתענות יום שלם כראוי, יתענו עד חצות היום ולא יותר (שם). (ד) נער שהגיע לגיל בר-מצוה, דהיינו שהשלים 13 שנה ויום אחד, ונערה בת-מצוה שהשלימה 12 שנה ויום אחד, צריכים להתענות ביום-הכיפורים. ואם הם חלשים ביותר, יש להתייעץ עם רופא (שם).

יד. רחיצה/נטילת ידיים – אסור לרחוץ ביום-הכיפורים, בין במים חמים או צוננים, ואפילו להושיט אצבעו למים, אסור (ש"ע תרי"ג, א). ואסור לרחוץ פיו (רמ"א שם, ט) שמא יבלע קצת בגרונו (מ"ב, י"א), וכן לא ירחץ פניו (מ"ב, ג). ונוטל אדם ידיו שחרית עד סוף קשרי אצבעותיו, ומברך "על נטילת ידיים" (שם, ב). וכן כשעשה צרכיו (ש"ע רמ"א שם, ג) או קודם תפילה, נוטל ידיו כנ"ל (ש"ע, א). ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרוחצם (במקום הטינוף (מ"ב, א)), שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג (שם, א ורמ"א, ג). – וכן החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן (רמ"א שם, ט). וגם הכהנים העולים לדוכן לנשיאת כפיים, מותר להם ליטול ידיהם עד פרק הזרוע, לפי שאינם מתכוונים לשם תענוג (רמ"א שם, ג ומ"ב, ז).

טז. סיכח – אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו שלא לשם תענוג אלא להעביר הזוהמה. אבל אם הוא חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטים בראשו, מותר (ש"ע תרי"ד, א), כל שדרך הבריאים לסוך כן אף ביום חול (מ"ב, ב).

טז. נעילת חסנדל – אסור לנעול סנדל או מנעל של עור, אפילו הוא של עץ ומחופה עור (ש"ע תרי"ד, ב), אפילו אם נועל על גבי גרביים (ש"ע) ואפילו בבית (מ"ב, ז). אבל נעליים מגומי, בד ושאר מינים, מותרות (ש"ע שם), אף שהן נוחות יותר מנעלי עור ורגילים ללבושן במשך השנה (כדוגמת נעלי "קרוקס"), כיון שגזירת חכמים היתה רק על נעלי עור (שם). [ויש לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" אף ביום-הכיפורים (מ"ב תקנ"ד, לא; שכ). ויש נוהגים שלא לברכה (בא"ח וי"ב, ט ויל"ק, ז)].

יז. חולצה/יולדת/קטנים – חולה, אף על פי שאין בו סכנה, וכן יולדת תוך 30 יום ללידתה, וכן מי שיש לו מכה בגולגול - מותרים לנעול מנעל של עור (ש"ע תרי"ד, ג), כל שאין ברשותם נעלי גומי (ש"ע). – וילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות מותרים בנעילת הסנדל, ומכל מקום טוב שינעלו נעליים שאינן מעור (שם).

יח. התפילות – יום-הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום-הכיפורים (רמב"ם תשובה ב, ז). ומכפר רק למי שמאמין בכפרתו (רמב"ם שגגות ג, י; רמ"א תר"ד, ו). ויתפלל התפילות בבכיה, ואם אינו יכול להוריד דמעות, יתפלל בקול בכי (בא"ח ויל"ק, יח), ו"ג מידות יאמר במתינות ובכוונה ושיברון לב כי זה העיקר (שם, יט).

יט. הבדלה – נשמים: בהבדלה במוצאי יום-הכיפורים אין מברכים על בשמים (ש"ע תרכ"ד, ג). ומכל מקום, טוב שבסיום ההבדלה לאחר ששתה מהכוס כראוי, יביאו לפניו בשמים ויברך עליהם (ש"ע). **מאורי האש:** מברכים ברכת "בורא מאורי האש" בהבדלה רק על אור ששבת, דהיינו, על נר שהיה דולק והולך מערב יום-הכיפורים עד מוצאי יום-הכיפורים [או על נר שהודלק ממנו (ש"ע ט), אבל אין מברכים על אור שנוצר עתה (ש"ע שם, ד-ה; רח"ט, ח) על ידי גפרור וכיוצא בזה. [אשה שבעלה מאחר לבוא מבית-הכנסת, יכולה להבדיל בעצמה ולטעום מן היין, ולאכול ולשתות מיד (ש"ע רצ"ו, ח ומ"ב לה-לז)].

כ. זמן רבינו תם/ברכת חלבנה – המנהג הוא כדעת הגאונים, ש-20 דקות אחר השקיעה מסתיים הצום ומוסיפים עוד דקה אחת לתוספת יום-הכיפורים להוסיף מחול על הקודש (ש"ע תרכ"ד, ב) [ונוהגים בבית-הכנסת בשעה זו לתקוע בשופר (ש"ע תרכ"ג, ו)]. ויכולים לאכול ולשתות לאחר הבדלה על הכוס (וצאת הצום בלוח הוא בשעה 7:11). ואולם לדעת רבינו תם צאת-הכוכבים הוא 72 דקות אחר שקיעת החמה, ואסור לאכול ולשתות עד זמן זה (שעה 7:55). וחובה קדושה על כל מי שיכול, שינהג כן. אבל מעוברות ומניקות, חולים אפילו אין בהם סכנה, או נערים שזהו צומם הראשון או שהם חלשים, אין להם להחמיר בזה. – ונוהגים להמתין ולברך ברכת חלבנה רק במוצאי יום-הכיפורים, כדי לקדש חלבנה בשמחה (רמ"א ט"ט תרב). [ויש נוהגים להקדים ולברך ברכת חלבנה קודם יום-הכיפורים, כדי שתבוא מצוה זו ותכריע הכף של זכויות (מ"ב שם, ט)].

תזכו לשנים רבות נעימות וטובות

קורא יקר! עקב ריבוי הוצאות העלון, פונים אנו אליך בבקשה להרים תרומה, על מנת שנוכל להמשיך ולזכות את הרבים. טל': 02-5324067
נא לשמור על קדושת העלון • ניתן להשיג את העלון באתר www.maorlapisga.org "מאור לפסגה"

העלון מוקדש לרפואת זכריה בן שושנה ניוה, אביגיל רבקה בת שרה, דיקלה חנה בת אורנה, אלון בן אביגיל רבקה, שמעון בן גרציה, מרינה בת דינה, יהודית בת חנה, מאיה בת מרים, שלמה בן סוזן, רונית אסתר ויורם בני רבקה, סול בת חסיבה, ציון בן נוימה, זילפה בת אסתר, אליהו בן מסעודה, מיכאל בן שרה, משה בן זקן. שושנה בת מלכה, מרים חיה בת מסעודה, נח בן חוה, גרציה בת חנה, אברהם בן חנה, דניאל בן חרסה שיפרה, יהושע בן רחל, אילה בת רות, אורי שרגא בן פנינה. **להזלזות שלמה עמאר בן סולטנה, משה אברישמצי. **זיווג הנון** לארטל בת תמר, יעקב בן מרינה, אפרת בת זלפה. **ולעילוי נשמת** יוסף בן רחל, בכור יונתן בן ברטה וארון, מניה בת מרים, ר' יעקב חי בן בניה, רבקה בת נודרה, אליהו בן סולטנה, רחל בת נירה, רבקה בת מרים, נפתלי בן שמעה, משה שמואל בן אסתר, גבריאל בן חנה. אהרן בן דבורה, שלמה בן מרים, שרה בת בלה, יעקב בן סולטנה, דוד בן מזל, יהודה בן בת-שבע, ציון בן רחל, דינה בת חנה, יהושע בן חנה, שמעון בן שמחה. רבקה חיה בת איז'ה, מרים חטיבאשווילי, חביבה בת נוימה, משולם בן עבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איז'ה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונשה, ששון בן שרה, אביה יהושע בן רונית, חיים חי מנחם בן בלנש, יהודה בן שרה, דוד בן דורית, אוריה בן כוכב, יצחק בן חנה, משה חי בן רינת, הרב חיים בן סעדה, שמואל נורברט בן אליס מומה, מרדכי בן סולטנה, ג'ריה בת עסילה, משה בן סעדה, יצחק חיים בן מרסדס, מסעוד בן חנה.**